

SLEUTELS TOT HET VERSTAAN VAN GENESIS 1-3

M.J. Paul

Abstract

This article treats different interpretations of Genesis 1-3, especially in the context of the whole of the book. The relation between Genesis 1 and Genesis 2-3 is held as complementary and serving as a prologue to the book of Genesis. Several views on the genre of the chapters are discussed.

A main issue in the debate on the supposed compatibility of Scripture with evolution theory concerns the goodness of the world. Can death and cruelty exist in a good world? How could that be compatible with the characters of God and that of Jesus Christ? A further point is the question how far-reaching the curse on the earth was.

With regard to the relation between faith and science, the integration of the main views on evolution with the first chapters of Genesis is refuted. Certain views on theistic evolutionism are criticized for their too easy harmonization. At the same time, it is held necessary to carefully evaluate our own reading and explaining of Scripture.

De opkomst van de evolutietheorie heeft de vraag doen rijzen of christenen vast kunnen houden aan de klassieke interpretatie van de schepping zoals die in het boek Genesis beschreven staat. Zijn er mogelijkheden om de gangbare wetenschappelijke opvattingen over het ontstaan van het leven min of meer in overeenstemming te brengen met het getuigenis van de Bijbel?¹ Dit geldt bijvoorbeeld het literaire karakter van de beschrijving, de goedheid van de schepping, het paradijs, de schepping van de mens en de consequenties van de zondeval voor de wereld. In de loop van de laatste anderhalve eeuw zijn daarop uiteenlopende reacties gegeven. Dit artikel bespreekt bij enige cruciale passages welke leessleutels gehanteerd worden en welke het meest in overeenstemming lijken te zijn met de rest van de Bijbel. Daarbij moeten we beseffen dat ons kennen van de oorspronkelijke schepping slechts 'ten dele' is. Aan het slot van dit artikel komen enkele algemene overwegingen ten aanzien van de verhouding tussen geloof en wetenschap aan de orde.

1 De datering van de kosmos blijft hier buiten beschouwing en de nadruk ligt op de evolutieeler als afstammingsleer, vaak aangeduid als macro-evolutie. Sinds Charles Darwin heeft de evolutietheorie belangrijke ontwikkelingen meegemaakt, met name door nieuwe inzichten op het gebied van de genetica (wetten van Mendel en DNA-onderzoek), maar de kern is hetzelfde gebleven.

1. De opbouw en boodschap van Genesis

Wie zich wil verdiepen in de aard van de beschrijving in Genesis 1-3 kan het best beginnen bij de compositie en strekking van het gehele boek. De vijftig hoofdstukken van Genesis omvatten de periode van de schepping van de kosmos en het ontstaan van de mensheid tot aan de aartsvader Jakob met zijn zoons. Het eerste Bijbelboek kan omschreven worden als ‘Van de schepping tot het ontstaan van het volk Israël’. De auteur van het boek brengt structuur aan door elf maal de formule *’elleh toledoot* te gebruiken, meestal vertaald met ‘dit is de geschiedenis van’. De eerste keer staat deze uitdrukking in 2:4 ‘dit is de geschiedenis van hemel en aarde’. De overige vermeldingen zijn: 5:1; 6:9; 10:1; 11:10; 11:27; 25:12; 25:19; 36:1; 36:9 en 37:2. Ze staan steeds op kruispunten in de geschiedenis, als er belangrijke keuzes gemaakt worden. Na de beschrijving van de schepping van hemel en aarde maakt de formule in 2:4 de overgang naar hun geschiedenis. Daarna wordt de blik op de mens gericht, want die bepaalt hoe het verdere verloop is, met name door de zondeval. In 5:1 staat de tweede *toledoot*-formule, want bij Adam is er een splitsing tussen de lijn van Set en die van Kaïn.²

Het boek laat zien dat de Schepper van hemel en aarde (in Genesis 1 *Elohim*, ‘God’ genoemd) dezelfde is als die het volk Israël tot aanzijn roept, te weten JHWH. In Genesis 2-3 zijn daarom beide aanduidingen gebruikt. Laat de goden van de andere volken lokale heersers zijn, het is de God van hemel en aarde die naar Israël omziet! Deze beschrijving is bedoeld om God te loven en te prijzen. In Genesis staat geen objectieve, wetenschappelijk geformuleerde en afstandelijk beschouwde geschiedenis. Wat verhaald wordt over Gods handelen met mensen is tot onderwijs, vermaning en bemoediging. Het dient een theologisch doel. Israël mag teruglezen hoe God in het verleden gehandeld heeft, om te weten hoe Hij in later tijd is.

Genesis 1 geeft in een chronologische beschrijving van zeven dagen een weergave van de schepping van de hemel en de aarde. De volgende twee hoofdstukken hebben een ander karakter: niet het heelal, maar de hof in Eden staat centraal, en daarin gaat het over de mens. De verhouding tussen deze twee beschrijvingen heeft al eeuwenlang de aandacht getrokken. In de klassieke joodse en christelijke traditie worden de beschrijvingen als complementair beschouwd. In het wetenschappelijk onderzoek van de laatste eeuwen zijn er knelpunten naar voren gekomen: het gebruik van de namen van God, de volgorde van beschreven gebeurtenissen, de voorstellingswereld en de andere stijl van schrijven.

Het is hier niet mogelijk gedetailleerd in te gaan op deze zaken, maar ongeacht de oorsprong van de afzonderlijke delen vullen deze elkaar aan in de huidige compositie van het boek. De weergave in Genesis 1 lijkt een afgerond geheel, maar de lezer weet

2 Voor een toelichting op de gemaakte exegese, hier en bij de volgende passages, zie M.J. Paul, G. v.d. Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Genesis-Exodus*, Studiebijbel OT, deel 1, Veenendaal 2004. Daar wordt ook de structuur van de hoofdstukken besproken. De internetversie van de uitleg van Gen. 1-9 is veel uitvoeriger en bijgewerkt met recente literatuur.

dat niet alles ‘zeer goed’ gebleven is. Daarom rijst de vraag naar de verdere gebeurtenissen. De vertelling in Genesis 2-3 is geen scheppingsgeschiedenis in de strikte zin van het woord, omdat de kosmos en de aarde verondersteld worden. De verschillen in stijl kunnen gerelateerd zijn aan verschillende schrijvers, maar ze zijn ook voor een groot deel te verklaren vanuit het onderwerp.³ De auteur of redacteur van Genesis maakt in de huidige compositie geen tegenstelling tussen beide berichten, maar gebruikt de tweede beschrijving om ons meer bijzonderheden te leren.⁴ Daarbij reikt Genesis 2 thema’s aan die voor het begrijpen van Genesis 3 van belang zijn.

De laatste tijd wordt veel aandacht gevraagd voor het literaire, kunstzinnige karakter van Genesis 1. S. Paas meent dat Genesis 1 meer verkondiging dan beschrijving is. Het hoofdstuk is geen historische tekst zoals in de boeken Samuël en Koningen. Wat het dan wel is, is moeilijk te bepalen. ‘Toch mogen we vermoedelijk op grond van de structuur en de dichterlijk aandoende taal wel vaststellen dat er niet een directe relatie is tussen de tekst en de werkelijkheid die erin wordt benoemd.’⁵ Paas laat hiermee zien dat er geen duidelijk omschreven genre is, maar in de laatste zin trekt hij een eenzijdige conclusie die niet nodig is vanuit het voorafgaande. Terecht gaat hij verder met de mogelijkheid dat Genesis 1 pretendeert historische informatie te geven, maar de spits ligt volgens hem in de actualisering: door over Adam te schrijven gaat het over ons. Toegegeven, de tekst gaat tot op zekere hoogte ook over ons, maar vanuit de compositie van het boek moeten we de primaire betekenis zoeken in de historische fundering van de geschiedenis van de mensheid.

Een andere auteur die zich over het genre uitgelaten heeft, is C.J. Collins. Hij beschouwt Genesis 1:1-2:3 als een vertelling van ongewone aard, vanwege de inhoud en de wijze van vertellen. De vertelling van Genesis 2-3 lijkt meer op gewoon proza. Het genre van de eerste perikoop is ‘exalted prose narrative’. Vervolgens trekt hij enige conclusies uit deze benaming. In de eerste plaats: omdat het een vertelling is, moet de bedoeling van de tekst verbonden worden met andere vertellingen, inclusief de waarheidsclaims over deze wereld. Ten tweede mogen we geen ‘literalistic’ hermeneutisch lezen toepassen op

3 In de klassieke bronnentheorie is Gen. 1 toegeschreven aan de Priestercodex en Gen. 2-3 aan de Jahwist. De laatste decennia is de aandacht vooral gericht op de eindgestalte van teksten en neemt de kritiek op de bronnentheorie toe. Zie bijvoorbeeld U. Cassuto, *The Documentary Hypothesis*, Jerusalem 1972. R. Rendtorff, *Das Überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch*, Berlin 1977 uitte kritiek vanuit de overleveringsgeschiedenis. B.S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, London 1979, legt de nadruk op de canonieke eindgestalte van de tekst.

4 Bedoelt het tweede hoofdstuk te zeggen dat flora en fauna pas na de mens ontstonden? De vertalingen verschillen bijvoorbeeld over de weergave van 2:19. De Statenvertaling heeft ‘gemaakt had’, terwijl de meeste recente vertalingen een onvoltooid verleden tijd weergeven. C.J. Collins bepleit de eerste keuze in *Genesis 1-4: A Linguistic, Literary, and Theological Commentary*, Phillipsburg 2006, 134.

5 S. Paas, ‘Schepping en historiciteit’, *Wapenveld* 51-5 (2001), 4-14.

de tekst. Ten derde wijst het verheven karakter van de vertelling op meer dan informatievoorziening en wordt ook een houding aangemoedigd.⁶

Collins laat verderop in zijn boek blijken dat hij Genesis 1-3 niet 'letterlijk' leest, maar beschouwt als een alternatief voor andere opvattingen in het Midden-Oosten. Daarom ziet hij geen groot conflict met de huidige natuurwetenschappen.

Het is echter de vraag of 'exalted prose narrative' een goede typering is, als deze gepositioneerd wordt tussen een gewone vertelling en poëzie in.⁷ Veel passages in de historische boeken hebben eveneens een verheven stijl.⁸ Het is zeker waar dat de teksten ons mede oproepen tot een houding, bijvoorbeeld van lof en van gehoorzaamheid, maar dat hoeft niet in mindering te komen op het historische karakter.⁹ Het lijkt mij methodisch beter eerst de strekking van het gehele Bijbelboek na te gaan en dan de literaire stijl van een onderdeel te typeren en daaruit conclusies te trekken.¹⁰ De vormgeving van het hoofdstuk toont geen polemieken.¹¹

In Exodus 20:11 wordt de beschrijving van de schepping in zes dagen en de zevende rustdag toegepast op de werkweek van de Israëlieten. Ook als men dat vers niet beschouwt als een uitspraak van God, maar van Mozes (vanwege de andere motivering in Deut. 5:15), wordt ons in de samenhang van de eerste Bijbelboeken een sleutel aangegeeft hoe wij Genesis 1 hebben op te vatten.¹² Dat wordt nog versterkt door de nadrukkelijke uitspraken in Exodus 31:12-17, waarin de HERE aan het woord is.¹³

6 Collins, 43-44. Gen. 2-3 is volgens hem 'normal prose narrative'.

7 Collins, 44, noot 13.

8 Vgl. Jan Fokkelman en Wim van Weren (red.), *De Bijbel literair*, Zoetermeer 2003.

9 E.J. Young erkent de 'verheven, semi-dichterlijke taal', maar meent ook dat Gen. 1 de inleiding is tot een streng historisch boek en daarom te verstaan is als 'nuchtere geschiedschrijving'. Zie *Genesis Een*, Groningen 1971, 109-110.

10 S.W. Boyd heeft een zeer uitvoerig artikel geschreven over het literaire genre van Gen.1:1-2:4. Hij bespreekt drie karakteristieken: het is een magistrale literaire compositie, een fundamentele theologische verhandeling en een historisch verslag. Over de eerste twee typeringingen zijn de meeste exegeten het eens, over de derde niet. Boyd voert veel argumenten aan voor zijn stelling dat Gen. 1 een historische weergave geeft. Zie 'Statistical Determination of Genre in Biblical Hebrew: Evidence for an Historical Reading of Genesis 1:1-1:2' in L. Vardiman, A.A. Snelling, E.F. Chaffin (eds.), *Radioisotopes and the Age of the Earth: Results of a Young-Earth Creationist Research Initiative (RATE)*, Vol. 2, El Cajon 2005, 631-734.

11 Het boek Deuteronomium en veel profetische boeken kunnen polemisch genoemd worden omdat andere opvattingen vermeld en bestreden worden. In het begin van Genesis ontbreken deze formele en inhoudelijke kenmerken. Vaak wordt de vermelding van 'de grote lichten' in 1:16 als polemissch beschouwd, omdat de termen 'zon' en 'maan' vermeden worden, maar in Ps. 136:7-9 staan deze benamingen gewoon naast elkaar.

12 Ook de vermelding van 'avond' en 'morgen' in Gen. 1 wijst in de richting van soortgelijke dagen als de Israëlieten kenden, ook al wordt de exacte duur niet vermeld.

13 De visie dat een auteur in Israël de weekindeling gebruikt heeft als kader voor de beschrijving van de schepping vindt geen directe steun in de teksten en keert de motivatie om.

In het verlengde van de vraag naar de literatuursoort van Genesis 1 kunnen we die ook stellen ten aanzien van Genesis 2-3. B.J. Oosterhoff meent dat de beschrijving van de vier paradijsrivieren niet geografisch bedoeld is. ‘We moeten daarom ook ophouden vier rivieren in de oude wereld te zoeken, die aftakkingen zijn van één grote, oorspronkelijke rivier. De Bijbelschrijver tekent op symbolische wijze, dat alle grote wereldrivieren uit het paradijs ontspringen. Het getal vier wijst op de hele wereld, zoals in Zacharia 2:18 de vier horens de wereldmachten symboliseren.’ Volgens hem verdeelde de paradijsrivier zich in vier hoofdtakken om Edens zegen over de gehele wereld te verspreiden.¹⁴

De laatste jaren is door woordonderzoek en archeologie echter aannemelijk geworden dat de rivieren niet vanuit het paradijs stroomden, maar omgekeerd, vanuit de landstreek Eden het paradijs in. Ze kwamen stroomafwaarts samen bij de hof. De Eufraat en de Tigris zijn bekend, de Pison niet, maar die is mogelijk als verdroogde rivier ontdekt.¹⁵ Met Havila/Chawila zal Arabië¹⁶ bedoeld zijn. In plaats van ‘omringt’ kan ook vertaald worden met ‘slingert door’. De Gichon is voor ons onbekend, maar die stroomde door het gebied van de Kassieten of Kussieten (10:7-8), ongeveer het huidige Iran. De vele geografische details zullen voor de eerste hoorders herkenbaar zijn geweest. Ook na de zondvloed kon de streek bij de Perzische Golf nog aangewezen worden. Vanwege de vele geografische details zal het de bedoeling van de auteur zijn geweest een historische beschrijving te geven met een bepaalde strekking, maar dat is niet hetzelfde als een symbolische vertelling.¹⁷

14 B.J. Oosterhoff, *Hoe lezen wij Genesis 2 en 3?*, Kampen 1972, 122. Het is merkwaardig dat Oosterhoff de symbolische taal stelt tegenover ‘de exakt-historische beschrijving van de werkelijkheid’ (p. 193) en tussenvormen buiten beschouwing laat. Op dezelfde pagina spreekt hij over de geschiedschrijving in de boeken Samuël, Koningen en Kronieken. Waarom vergelijkt hij die niet met het karakter van de vertelling in Genesis? Al doen de hoofdstukken Genesis 2 en 3 in veel opzichten denken aan de taal van de profeten (p. 207, 210), het is twijfelachtig of de beeldtaal van de profeten gebruikt mag worden voor de uitleg van Genesis. Een interpretatie in het kader van het boek Genesis, en in tweede instantie van de Pentateuch, verdient de voorkeur.

15 Satellietfotografie heeft een oude rivierbedding aan het licht gebracht die door Arabië liep en vóór 2000 v.Chr. reeds verdroogd was (wadi al-Batin). Met de Gichon kan de Karunrivier bedoeld zijn, die uitkomt in de benedenloop van Tigris en Eufraat. Vanaf 1800 v.Chr. strekte de stad Assur zich uit aan beide zijden van de Tigris, terwijl hier nog sprake is van de oostzijde. Dit zijn twee aanwijzingen voor de ouderdom van de beschrijving. Vgl. K.A. Kitchen, *On the Reliability of the Old Testament*, Grand Rapids 2003, 429.

16 Vgl. Gen. 10:7,29; 25:18. De enige plaats in het Arabische schiereiland waar overvloedig goud gevonden wordt, zowel in de oudheid als tegenwoordig, is Mahd edh-Dhahad, dichtbij de verdroogde rivier die hierboven genoemd is.

17 Een geografische beschrijving kan ook wel symbolisch zijn, zoals in Ezech. 48, maar de aanduiding van vindplaatsen van goud e.d. wijst niet in die richting.

2. De goedheid van de schepping

Een volgend punt dat van belang is bij het verstaan van de beschrijving van de schepping, is de goedheid ervan. Immers, de gangbare opvattingen over het ontstaan van de wereld gaan uit van een lange periode van lijden, strijd en dood in de dierenwereld, tot uiteindelijk de mens op het toneel kwam. B. Loonstra heeft dit probleem benoemd in zijn artikel 'De goede schepping en het geologische rampen-scenario'.¹⁸ Hij bespreekt de uitdrukking 'woest en ledig' en meent dat die een onheilspellende klank heeft en een toestand beschrijft waarin geen leven mogelijk is. Ook de oervloed spreekt van dreigende verwoesting, maar in zijn scheppingswerk bewijst God zijn majesteit aan de chaosmachten.

Deze benadering van Loonstra is echter onwaarschijnlijk. De uitdrukking 'woest en ledig' komt elders voor met betrekking tot verlatenheid. Er is inmiddels aangetoond dat er geen relatie is tussen de oervloed (*tehom*) en de godin Tiamat.¹⁹ Het spreken over chaosmachten is meer Grieks dan Bijbels.²⁰ U. Cassuto geeft de vergelijking met ongevormd leem waarvan de pottenbakker een voorwerp maakt. Er is volgens hem niets dreigends te ontdekken in het eerste hoofdstuk van Genesis.²¹

Loonstra stelt vervolgens de vraag of een schepping waarin verwoestende krachten van tijd tot tijd vernietigend toeslaan, bestempeld kan worden als 'zeer goed'. Volgens hem komt het ons uiteindelijk niet toe de maatstaven te bepalen waaraan Gods beoordeling zou moeten beantwoorden. Het evenwicht tussen allerlei krachten in de kosmos is zo kunstig, dat er voor de mens een leefbaar territorium is ontstaan, waarop ongetwijfeld de kwalificatie 'zeer goed' van toepassing is. Het inzicht dat de condities op aarde goed zijn in functionele zin, voor het ontstaan van het leven, harmonieert met de belijdenis dat de schepping goed is in doelmatige zin, om de voorwaarden te bieden voor de mens in Gods nabijheid. In de vervloeking van de aarde vanwege de mens ligt volgens Loonstra het accent niet zozeer op een verandering van de hoedanigheid van de aarde, maar op het moeitevolle leven dat de mens voortaan zal leiden als gevolg van de zonde. Een ingrijpende vraag is of in het geologische scenario de mens niet van den beginne blootgesteld is aan rampspoed en lijden. Dit is volgens hem niet noodzakelijk. Zodra de mens op aarde zijn intrede doet, geniet hij Gods bijzondere bescherming en zegening.

18 Loonstra in C. Dekker, R. van Woudenberg en G. van den Brink (red.), *Omhoog kijken in platland*, Kampen 2007, 361-379.

19 O.a. door D. Tsumura, zie 'Tehom' in NIDOTTE 4:275-277.

20 P.W. van der Horst, 'Chaos', in K. van der Toorn, B. Becking, P.W. van der Horst (eds.), *Dictionary of Deities and Demons*, Leiden 1999, 185-186. R. Routledge hanteert een bredere definitie in 'Did God Create Chaos?', *Tyndale Bulletin* 61 (2010), 69-88.

21 Cassuto, *A Commentary on the Book of Genesis*, part 1, Jerusalem 1978, 23. Vgl. ook Collins, *Genesis 1-4*, 54. Er is geen sprake van strijd bij de schepping. Voor zover er sprake is in het OT van Gods verslaan van machten hebben die vaak betrekking op de uittocht uit Egypte (bijv. Rahab in Ps. 89:11).

De mens is niet vanaf het begin verheven boven lijden en dood, maar dankzij Gods goedheid blijft hij hiervan verschoond.

Hoe moeten we deze weergave beoordelen? Het woordje 'goed' dat in Genesis 1 zes keer voorkomt en uitloopt op 'zeer goed' in vers 31 wordt functioneel opgevat: goed met het oog op het doel, een leefwereld voor de mens. Dit is een ingrijpende beslissing, want op deze manier kunnen negatieve factoren toch 'zeer goed' genoemd worden, omdat ze beantwoorden aan het doel.²² Ook hier is het van belang de context in Genesis te bezien. Het woord 'goed' komt terug in 'de boom van kennis van goed en kwaad' (2:9,17) en in 'de kennis van goed en kwaad' (3:5,22). Ook sprak God dat het niet goed was dat de mens alleen was (2:18). In Genesis 4 wordt van Kaïn gevraagd 'goed' te handelen (4:7). Hoewel het woord 'goed' inderdaad functioneel gebruikt kan worden (bijv. Jes. 41:7), heeft het woord in de eerste hoofdstukken van Genesis ook vaak een ethische lading en staat het in tegenstelling tot 'kwaad'.²³ Dat de inhoud zich niet beperkt tot de menselijke ethiek blijkt uit de vervloekingen die in Genesis 3 staan. Omdat God dit woord 'goed' uitspreekt, mag verwacht worden dat er niets kwaads of verkeerd in de schepping is. Bij een functionele goedheid staat er altijd een doel bij, bijvoorbeeld 'goed om te eten'.²⁴

Inderdaad werkt Genesis 1 toe naar een hoogtepunt, de schepping van de mens, maar het is te antropocentrisch om de goedheid in Genesis 1 slechts te betrekken op de functionaliteit met betrekking tot de mens. De schepping van de kosmos is veeleer een doel in zichzelf, om de grootheid van God te tonen. In die kosmos vervult de mens een sleutelrol zoals in de volgende hoofdstukken blijkt. De klassieke opvatting, die uitgaat van de tegenstelling tussen het 'goed' in Genesis 1 en de verworpen situatie in Genesis 3, staat sterker dan de functionele opvatting.

A. van de Beek vraagt aandacht voor het onvolmaakte en het leed in de schepping en schrijft: '[D]e goedheid van de Gekruisigde (...) verbiedt het ons om eigen ideeën op te zetten over de goedheid van de schepping, bij voorbeeld in de zin van paradijselijke toestanden'. Volgens hem is de gedachte aan het paradijs in den beginne ontleend aan eschatologische visioenen uit Jesaja 11:6-8 (de wolf en het lam) of aan het slot van de Openbaring aan Johannes.²⁵ Deze dogmatische beschouwingen, hoe mooi ook verwoord en hoe existentieel ook betrokken bij het leed in de wereld, zijn echter moeilijk in overeenstemming te brengen met de strekking van Genesis 1-3 en met de wijze waarop deze hoofdstukken in Israël gefunctioneerd hebben.

22 De dood kan dan goed genoemd worden, omdat die overbevolking tegengaat. Hetzelfde geldt voor het sterven van zwakke exemplaren van de soort, omdat dit het overleven van het sterke ras bevordert.

23 Vgl. NIDOTTE 2:353-357.

24 Zie Gen. 2:9; 3:6.

25 Bram v.d. Beek, *Toeval of schepping?* Kampen 2005, 188-189.

Het bovenstaande roept de vraag op hoe goed het paradijs en de omringende wereld waren. Het is onjuist te menen dat de voorstelling ervan alleen of voornamelijk komt uit eschatologische visioenen. Het is ook mogelijk een beeld te vormen door de contrasten in de volgende hoofdstukken. Daar verschijnen woorden als: dood, vijandschap, smart, vervloeking, dorens en distels. Vanuit die tegenstelling kunnen conclusies getrokken worden over de aard van de hof van Eden. De vermelding van oorspronkelijke goedheid is ook aanwezig in Ezechiël 28:11-16, in een beschrijving van de vorst van Tyrus.

Wat de profetische, eschatologische passages betreft, mogen we die bij de inkleuring van onze voorstelling van het paradijs betrekken, of niet? In Jesaja 11:6-8 staat het toekomstvisioen dat de wolf bij het schaap verkeert; dat ook andere dieren vreedzaam naast elkaar leven; dat de leeuw stro eet als een rund en dat kleine kinderen hier veilig kunnen spelen. Het is opvallend dat er daarna volgt: 'Men zal geen kwaad doen noch verderf stichten op heel mijn heilige berg' (vs. 9). De schildering van de toekomst houdt in dat allerlei zaken die nu als 'kwaad' en 'verderf' betiteld worden, uit de weg geruimd zullen worden. Zulke woorden hebben meer met Genesis 3 dan met Genesis 1 en 2 te maken.²⁶ In Jesaja 65:25 staat een soortgelijke voorstelling, met de opvallende vermelding dat de slang stof tot spijs zal hebben. Daarmee wordt een nadrukkelijke toespeling op Genesis 3 toegevoegd.

J.N. Oswalt schrijft dat de effecten van de zondeval de aarde een gevaarlijke plaats hebben gemaakt voor de mens die in een heerserspositie was geplaatst. Dit gevaar wordt uitgebeeld door de wolf, de leeuw en de slang. Zij symboliseren al de verslindende, roofzuchtige en giftige aspecten van onze wereld. De negatieve aspecten van deze huidige wereld, genoemd in de voorafgaande verzen, en veroorzaakt door de tussenkomst van de slang in Eden, zullen veranderen.²⁷ Het toekomstvisioen zegt daarmee ook heel wat over het verleden.

Voor veel uitleggers is het ondenkbaar dat de dieren in het paradijs en daar buiten slechts herbivoren waren en niet carnivoren, want dan zouden er te grote fysiologische veranderingen hebben moeten plaats vinden in later tijd.²⁸ Toch heeft het summiere verslag van Genesis 1 een bepaling over het eten: de mens mag eten van zaadragende planten en van vruchtbomen, en de dieren van groene planten (1:29-30). Na de zondvloed geeft God aan de mens toestemming om dieren te eten, evenals eerder reeds planten waren toegestaan (9:2-3). Hoewel deze teksten breder opgevat kunnen worden, geeft de samenhang binnen het boek Genesis een duidelijke indicatie dat er een verruiming is

26 Veel Bijbeluitleggers die zich niet bezig houden met de vraag hoe het paradijs was, zien hier vanzelfsprekend een verwijzing in naar Genesis 2. Bijv. L.A. Snijders, *Jesaja, deel 1*, POT, Nijkerk 1985, 147, 149 en J.D.W. Watts, *Isaiah 1-33*, WBC, rev. ed., Thomas Nelson 2005, 211.

27 J.N. Oswalt, *The Book of Isaiah, Chapters 40-66*, NICOT, Grand Rapids 1998, 662.

28 Voor wetenschappelijke (ook christelijke) verklaringen van ingrijpende veranderingen van de soorten, zie R. Junker und S. Scherer, *Evolution: ein kritisches Lehrbuch*, 6e druk Giessen 2006.

van het toegestane voedsel. Het ligt voor de hand die uitbreiding ook aan te nemen bij de dieren nadat Adam en Eva verdreven zijn uit het paradijs.

Volgens G. van den Brink²⁹ duidt de goedheid van de schepping niet op haar idyllisch karakter, maar op de uiterst verfijnde afstemming van allerlei processen die tezamen het leven mogelijk maken. Dat de schepping daarbij als geheel goed genoemd kan worden (en niet alleen haar lichtzijde), slaat op de ontplooiingsmogelijkheden die zij juist door het schitterende evenwicht de mens biedt. Pas na de intrede van de zonde komen de betreffende processen in een kwaad daglicht te staan, verergeren ze ook, en gaan ze de gebrokenheid van het leven weerspiegelen. De eigenlijke achtergrond van al het lijden waarmee de betreffende biologische processen gepaard blijken te gaan, komt nu aan het licht. De aarde zal voortaan dorens en distels ‘voor u’ voortbrengen: dit suggereert dat de mens ze als een vloek gaan ervaren. (Ze zijn er dus al geweest, maar ze worden voortaan zo ervaren.)

Op soortgelijke wijze kan ook de dood reeds van meet af aan aanwezig zijn geweest in flora en fauna. Na de intrede van de zonde veranderde de dood echter van karakter. Van den Brink geeft toe dat deze visie enigszins speculatief is. Hij beseft ook dat er in dit scenario al van meet af aan intens geleden moet zijn door dieren. Hoe kan een dergelijke wereld ooit goed genoemd worden? We moeten ons volgens hem echter realiseren dat ‘leed’ geen objectief meetbaar gegeven is, maar een begrip waarmee we aangeven hoe we een bepaalde situatie ervaren.

Het is boeiend hoe in het bovenstaande geprobeerd wordt uiteenlopende werkelijkheden te verbinden door de oplossing te zoeken in de menselijke ervaring: de dorens, de dood en het lijden van de dieren zijn allemaal verergerd in de beleving van de mens en in diens leefwereld. Is dit vanuit Genesis 3 houdbaar? De straf wordt aan opeenvolgende partijen meegedeeld: eerst aan de slang, dan aan de vrouw en tenslotte aan de man. Als eerste wordt de slang vervloekt.³⁰ Daarna klinkt in de aanspraak van de mens niet dat deze vervloekt wordt, maar ‘de aardbodem is om uwentwil vervloekt’. Hier wordt de mens als oorzaak aangewezen van wat er met de aarde gebeurt. Dat heeft ook voor hem consequenties, maar het voortbrengen van dorens en distels ‘voor u’ is méér dan dat de mens daar last van heeft. Van belang is de uitdrukking ‘vervloekt’, die herhaalde malen in Genesis terugkeert. In 5:29 komen beide aspecten samen: de moeitevolle arbeid van de mens en de aardbodem die vervloekt is. In 8:21 staat de toezegging dat God de aard-

29 Van den Brink, ‘Schepping en christelijk geloof; een systematisch-theologische verkenning’ in C. Dekker, R. Meester en R. van Woudenberg (red.), *En God beschikte een worm*, Kampen 2006, 55-81. Diverse exegeten nemen soortgelijke standpunten in.

30 Het is omstreden of het voorzetsel *min* comparatief of separatief is: de slang wordt erger vervloekt dan de andere dieren (vgl. SV), of ‘bij andere dieren vandaan’ (vgl. NBV). Vanwege de soortgelijke constructie in 3:1 is de eerste optie het aannemelijkst (G.J. Wenham). Het verbannen zijn van andere dieren is inhoudelijk onduidelijk en het oordeel over de dieren past bij Rom. 8:19-22.

bodem niet weer zal vervloeken vanwege de mens, waarmee de vernietigende zondvloed bedoeld is. Daarom lijkt het mij dat het bovenstaande betoog te positief is en te weinig de aard van de vervloeking van de aarde (en de dieren) verdisconteert. Is 'leed' geen objectief meetbaar gegeven? Inderdaad zit er een subjectieve kant aan en beleeft niet iedereen het in dezelfde mate, maar er is ook een objectieve kant die door buitenstaanders waargenomen kan worden.

Bovendien: het subjectief opvatten van leed is nog geen verklaring van de tegenstelling met het 'goed' en 'zeer goed' van de schepping in Genesis 1. Wie wil weten wat het verschil tussen 'zegen' en 'vloek' is, kan de opsommingen van Leviticus 26 en Deuteronomium 28 nalezen: daar worden werkelijkheden genoemd die ver uit elkaar liggen, niet slechts in de wijze waarop ze beleefd worden.

Volgens Genesis 2-3 mochten Adam en Eva in het paradijs leven. Door hun zonde kwam de dood in deze wereld, en die dood betreft in ieder geval de mens. Heeft de dood vóór die tijd in de planten- en dierenwereld bestaan? Het valt te verdedigen dat die in de plantenwereld op de een of andere manier bestond: als Adam en Eva een vrucht plukten en die aten, 'stierf' de vrucht. Er waren zaaddragende bomen en planten. Zaden en vruchten vallen af om daaruit nieuwe bomen en planten te laten ontstaan. In Genesis wordt het woord 'dood' echter alleen verbonden met mensen en dieren met een *nefesj*.³¹ Misschien dat dieren sterfelijk waren, al wordt dat niet duidelijk gezegd, maar vanuit de goedheid van de schepping is het moeilijk voor te stellen dat dieren elkaar doodden, zeker op de wrede wijze die wij kunnen waarnemen. Het is aannemelijker dat de vervloeking van de aardbodem voor de dieren ingrijpende gevolgen heeft gehad.

Voordat we de bespreking van onderwerpen uit Genesis 1-3 afronden, is het van belang stil te staan bij de schepping van de mens. Terwijl het voortkomen van planten uit de aarde op zichzelf nog wel in overeenstemming te brengen is met een deel van de evolutieer, liggen de zaken bij de schepping van de mens moeilijker. Volgens 2:7 maakt God de mens, stof (materiaal) uit de aarde.³² Vervolgens blaast Hij een levensadem in het gevormde lichaam. Hoeveel overeenkomst er ook is met de dieren (beide kunnen 'een levend wezen' genoemd worden), hierin is de mens verschillend. De mens ontstaat door een afzonderlijke scheppingsdaad en ontvangt het leven rechtstreeks van God. Daarentegen gaat de evolutietheorie ervan uit dat de mensen van dieren afstammen en van hen de levensadem hebben.

Ook de mededeling dat God de vrouw maakt uit de zijde van de man is van belang en in strijd met de gangbare opvatting over het ontstaan van de mensheid. Vanuit de Oosterse voorstellingen van schepping was het goed mogelijk geweest dat de mens uit

31 Vgl. J. Stambaugh, 'Whence Cometh Death? A Biblical Theology of Physical Death and Natural Evil' in T. Mortenson en T.H. Ury (eds.), *Coming to Grips with Genesis*, Green Forest 2008, 373-397.

32 De mens keert bij de dood tot dit stof terug (Gen. 3:19).

het lichaam van een dier of een god gemaakt was. Ook was het denkbaar, in de eenvoudige taal die gehanteerd wordt, dat er verteld werd dat God een dier nam en daaruit de mens maakte, maar er staat iets anders.³³ Een ander knelpunt is dat de gangbare voorstelling van het evolutieproces inhoudt dat er op allerlei plaatsen mensen zijn ontstaan; de huidige mensheid kan niet afstammen van één enkel ouderpaar. Ook verschilt de eerste mens in die opvatting minder van het dierenrijk dan in de Bijbel aangenomen wordt.

Er is veel discussie over de ouderdom van de scheppingsvoorstellingen in Israël. Vaak wordt gesteld dat er verzet in doorklinkt tegen andere opvattingen, of dat ze een alternatief bieden.³⁴ Maar is het ook mogelijk dat de overleveringen ouder waren dan de tijd van Mozes? Genesis 1:1-27 berust niet op menselijke observatie, en het is aannemelijk dat God deze kennis aan de eerste mensen bekend heeft gemaakt en dat deze kennis in de lijn van de geslachten doorgegeven is. Hiervoor zijn indirecte aanwijzingen. De opdacht aan de mens in Genesis 1:28-30 gaat ook over dieren in de zee en kan een toelichting bevat hebben over wat er eerder heeft plaatsgevonden. De gebeurtenissen in Genesis 2 in het paradijs worden verteld om de latere situaties van de mens duidelijk te maken (huwelijk, smart bij het baren, doornen en distels, dood), en om de basis te verschaffen voor wat goed en fout is. Tegen die achtergrond is ook de aankondiging van de vloed aan Noach te lezen (6:5-7) en kunnen de herhaalde opdrachten en zegeningen na de zondvloed verstaan worden (9:8-17). Melchisedek noemt God 'de Schepper van hemel en aarde' en Abram bevestigt dat (14:18-22). Vanwege de hoge leeftijden die bereikt werden, kan er een betrouwbare overlevering geweest zijn. In Exodus 20:11 wordt het houden van de sabbat gemotiveerd met een beroep op de scheppingsweek, zodat die bekend geweest moet zijn.

Uitgaande van een goede openbaring, maar verminkte overlevering door de geslachten, noemt Paulus het probleem dat mensen de waarheid in ongerechtigheid ten onder zijn gaan houden (Rom. 1:18). Op grond van deze argumenten is het niet nodig Genesis 1-3 als een polemieek of alternatief te beschouwen.³⁵ Het is nuttig om de elementen uit

33 Om toch een lichamelijke afstamming van de dieren te kunnen handhaven past de beperking van het unieke van de mens tot zijn geestelijke bewustzijn, niet bij de gegeven beschrijving.

34 Zie Collins, 242.

35 Vgl. W.H. Gispén en N.H. Ridderbos. Oosterhoff, 213-215 wijst deze opvatting ten onrechte af. Op grond van bovengenoemde argumenten en de inmiddels sterk toegenomen kennis van de mondelinge en schriftelijke overlevering in het Midden-Oosten is deze benadering plausibeler geworden. Voor de algemeenheid van schriftelijke overlevering is de situatie in Emar illustratief. Zie Y. Cohen, *The Scribes and Scholars of the City of Emar in the Late Bronze Age*, Winona Lake 2009. P. Ferguson bespreekt in 'Two Ancient Sumerian Tablets', *Bible and Spade* 23 (2010) 88-94 de onbekende teksten Ukg 15 en NBC 11108, afkomstig uit het eind van het derde millennium v.Chr. Deze kleitabletten handelen over de ene hemelgod die de schepping gemaakt heeft, voordat andere goden ontstonden. Er zijn opvallende overeenkomsten met Genesis 1.

deze hoofdstukken te vergelijken met oosterse voorstellingen (bijv. van de slang), maar het is een belangrijke keuze of men de voorrang geeft aan dit vergelijkingsmateriaal of dat men een betrouwbare overlevering aanneemt.

3. Het Nieuwe Testament

Na dit overzicht van enige passages uit het Oude Testament keren we ons naar het Nieuwe. Daar wordt vaak op de eerste hoofdstukken van Genesis teruggegrepen. Ze vormen het fundament voor het onderwijs van Jezus en de apostelen.³⁶ In de Evangeliën blijkt dat Jezus Adam en Eva als het eerste mensenpaar beschouwde (Mat. 19:3-6). In het boek Handelingen wijst de apostel Paulus op de God die de wereld gemaakt heeft en een Heer is van hemel en aarde. ‘Hij heeft uit één enkele het gehele menselijke geslacht gemaakt om op de ganse oppervlakte van de aarde te wonen’ (17:24-26). Zo’n uitspraak laat zien dat Paulus het begin van Genesis – in ieder geval op dit punt – letterlijk opvatte. Dit laat geen ruimte voor het ontstaan van allerlei mensen op allerlei plaatsen, waarbij Adam en Eva slechts exemplarisch zijn.

De apostel Paulus geeft aan dat door één mens de zonde de wereld binnengekomen is en door de zonde de dood (Rom. 5:12). In ieder geval wordt hier de dood voor de mensheid bedoeld, in aansluiting bij Genesis 3. Deze dood is zelfs als koning gaan heersen. Door de ongehoorzaamheid van één mens zijn velen tot zondaren geworden, maar door de gerechtigheid van Jezus Christus is er genade en leven (vs. 17). De vraag rijst wat met ‘kosmos’ in vers 12c bedoeld wordt. Is dat een parallelle uitdrukking voor ‘de mensheid’? Dat kan hier niet beslist worden, maar Romeinen 8:19-23 geeft hierover meer informatie. Romeinen 5 maakt duidelijk dat Adam voor Paulus een historische figuur is, zoals ook blijkt uit het genoemde tijdsverloop van Adam tot Mozes. De hele redenering staat en valt met de historiciteit van Adam.³⁷

Verderop staat te lezen dat de schepping aan de zinloosheid onderworpen is, ‘niet vrijwillig, maar door Hem/hem, die haar daaraan onderworpen heeft, in de hoop dat ook de schepping zelf zal bevrijd worden van de slavernij van het verderf om te komen tot de vrijheid van de heerlijkheid van de kinderen van God. Want wij weten dat al het geschapene samen zucht en samen in barensood verkeert tot nu toe’ (Rom. 8:20-21). Blijkbaar is er een moment geweest waarop de schepping onderworpen werd en zij zal ook in de toekomst verlost worden. Deze passage vormt de climax in een betoog en is geformuleerd in aansluiting bij het eerdere Adam-motief in Romeinen 5. De gebeurtenis waar-

³⁶ Vgl. J.P. Versteeg, ‘Is Adam in het NT een leermodel?’ in W. Kremer e.a., *Woord en kerk*, Amsterdam 1969, 29-70.

³⁷ Dit geldt ook voor 1 Kor. 15:21-22. Vgl. Oosterhoff, 91-92. Hij behandelt Rom. 5 uitvoerig (p. 69-92), maar slaat Rom. 8 over.

naar hier verwezen wordt, is die van de zondeval en de vervloeking van de aarde in Genesis 3, ook al wordt deze niet expliciet genoemd.³⁸ Er is geen andere historische gebeurtenis bekend waarnaar anders verwezen kan zijn. De *ktisis* is hier de buitenmenselijke schepping die de gevolgen draagt van het menselijke handelen. Het woord *mataitotes* geeft de zinloosheid van een voorwerp aan dat niet functioneert waarvoor het gemaakt is, of een oneigenlijke rol vervult.³⁹

Alles wijst erop dat Paulus het kosmische drama toeschrijft aan de vloek die over de schepping ligt, door God opgelegd vanwege de mens. De schepping was blijkbaar eerst wezenlijk anders dan die nu is en zij is tegen haar wil in een andere toestand terechtgekomen. Dit is diepgaander dan een verstoorde relatie met de mens. In een personificatie wordt het zuchten, uitzien en hopen van de schepping genoemd, gericht op de toekomst waarin bevrijding van de slavernij zal plaatsvinden. Nogal een onderscheid met de evolutietheorie, die uitgaat van een wereld die in de loop van de tijd fundamenteel hetzelfde is gebleven, en van het feit dat de wreedheden en de dood altijd in de dierenwereld aanwezig zijn geweest.

De Schrift leert dat God de wereld heeft geschapen door Christus (Kol. 1:16; Heb. 1:2). Deze Christus spreekt de armen en zwakken zalig (Mat. 5). Hij vervult Psalm 72, waar de koning omziet naar de ellendigen en armen, en hen ook redt (72:2-4,12-14). Jezus identificeert zich meermalen op een bepaalde wijze met de arme, de vreemdeling, de naakte en de zieke (Mat. 25:35-36). De Heiland heeft ons ook de Vader geopenbaard: 'Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien' (Joh. 14:9vv.). Vanuit de eenheid van de Vader en de Zoon valt te verwachten dat de Zoon het karakter en de werkwijze van de Vader weerspiegelt. Dit past bij de God van het Oude en Nieuwe Testament die 'goed' handelt en barmhartig is; als Hij straft, doet Hij dit op rechtvaardige wijze. Dit is echter moeilijk in overeenstemming te brengen met het evolutiemechanisme dat de niet-aangepaste, zwakke en zieke organismen via selectie verwijdt en uitgaat van het recht van de sterkste en de 'survival of the fittest'.⁴⁰ Zou God dit mechanisme geschapen hebben

38 Ook de vermelding van het woord 'barensnood' wijst in die richting. Eventueel kan in Genesis nog een verschil gemaakt worden tussen het paradijs en de wereld er omheen, maar in Romeinen is heel de wereld bedoeld. Zie de Bijbelcommentaren van A.F.N. Lekkerkerker, J.D.G. Dunn, en J. van Bruggen. De publicaties A.S. Kulikovsky, *Creation, Fall, Restoration: A Biblical Theology of Creation*, Fearn 2009, 217 en D. Anderson, 'Creation, redemption and eschatology' in N.C. Nevin (ed.), *Should Christians Embrace Evolution? Biblical and scientific responses*, Nottingham 2009, 83 noemen enige hedendaagse auteurs (o.a. D. Alexander) die vanuit de behoefte de evolutietheorie in te passen een verwijzing naar de zondeval ontkennen, maar daarbij is geen enkele exegeet van het gehele boek Romeinen, ongeacht de theologische richting. Vgl. R. Junker, *Leben durch sterben? Schöpfung, Heilsgeschichte und Evolution*. Diss. ETF Leuven. Studium Integrale, Wort und Wissen. Neuhäusen/Stuttgart 1994, 118.

39 J.D.G. Dunn, *Romans 1-8*, Dallas 1988, 470.

40 Vgl. Junker, par. 4.7 'Das Gottesbild der Evolutionslehre', 184-200.

en dat ook nog ‘goed’ genoemd hebben?⁴¹ Een proces waarbij in allerlei gevallen dieren een langzame en wrede dood sterven? Het is aannemelijker dat de huidige selectieprocessen, waardoor het minder aangepaste het moet afleggen tegen de beter geoutilleerde organismen, begonnen zijn nadat de vloek zijn intrede heeft gedaan, dan dat die al bij de schepping aanwezig waren.⁴²

In de laatste hoofdstukken van het boek Openbaring zijn er opvallende overeenkomsten met het begin van Genesis: de draak als de oude slang, te weten de duivel of satan, die de volken verleid heeft (20:3), een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, omdat de eerste hemel en de eerste aarde voorbij zijn gegaan (21:1), de dood (die in Genesis 3 zijn intrede deed) zal niet meer zijn, evenmin als rouw en moeite (21:4). Daarna komt een beschrijving van het nieuwe Jeruzalem als een nieuw paradijs. Aan weerszijden van de rivier des levens staat het geboomte des levens, dat elke maand vrucht geeft (22:2). De bladeren ervan zijn tot genezing van de volken. In die nieuwe werkelijkheid geldt dat er niets vervloekts meer zal zijn, een ook geen nacht meer (22:3,5).⁴³ In bepaalde opzichten wordt de paradijselijke werkelijkheid hersteld, in andere opzichten is de uiteindelijke realiteit hoger en heerlijker dan in Genesis beschreven staat. Toen konden mensen nog in zonde vallen, in deze toekomst niet meer. Met de slang is dan voorgoed afgerekend (20:9-10). Het toekomstige geboomte des levens draagt elke maand vrucht en de volken worden genezen. De afwisseling tussen dag en nacht houdt op; zon en maan zijn niet meer nodig, want de heerlijkheid van God verlicht en het Lam is de lamp (21:23).

Wat betreft het tijdsbestek: Openbaring 20 spreekt over de eerste opstanding, het

41 Th.A. Boer benoemt het probleem met betrekking tot de ethiek, maar hetzelfde is van toepassing op het Godsbeeld: ‘Een concurrerende soort of een bedreigend exemplaar van de eigen soort werd opgegeten, weggejaagd, tot slaaf gemaakt, uitgeroeid, van de rots geduwd of op een ijsschots gezet. Parasieten, bacteriën en virussen decimeerden een populatie totdat er enkele exemplaren resistent genoeg waren - of niet en dan was dat ‘einde soort’ (...). Nu evolutiedenken binnen de kerken een steeds voornamere plaats inneemt, en ook christenen zichzelf steeds meer zien als resultaten van een proces van ontwikkeling dat eerder wreed is te noemen dan barmhartig, wordt de vraag prangender met welk recht we enkele van de centrale mechanismen uit de evolutie eigenlijk niet zouden overnemen in plaats van ze te verwerpen.’ Zie: ‘Waarom afstand tussen natuur en de moraal?’, *Nederlands Dagblad*, 5 juni 2009.

42 Darwin zag op dit punt ook veel problemen. Hij vraagt zich in een brief aan Asa Gray (22 mei 1860) af of een goede en almachtige God een sluipwesp die parasiteert op rupsen geschapen heeft. ‘But I own that I cannot see, as plainly as others do, and as I should wish to do, evidence of design and beneficence on all sides of us. There seems to me too much misery in the world. I cannot persuade myself that a beneficent and omnipotent God would have designedly created the *Ichneumonidæ* with the express intention of their feeding within the living bodies of caterpillars, or that a cat should play with mice.’ Zie <http://www.darwinproject.ac.uk/entry-2814>. Geraadpleegd 28 okt. 2010.

43 Eindelijk wordt de vervloeking van Genesis 3 opgeheven. Die is hier niet beperkt tot de mens of de menselijke beleving.

weer levend worden van martelaren (20:4). Het nieuwe Jeruzalem daalt neer uit de hemel (21:10). Zulke plotselinge gebeurtenissen komen overeen met de boodschap van Paulus: ‘...allen zullen wij veranderd worden, in een ondeelbaar ogenblik, bij de laatste bazuin’ (1 Kor. 15:51-52). Dit zijn geen langdurige veranderingsprocessen, maar gebeurtenissen van een enkel ogenblik. Als God zo in de toekomst werkt, zou Hij het dan in het verleden ook niet zo gedaan hebben?

4. Geloof en wetenschap

Aan het slot van dit artikel is het van belang kort in te gaan op de verhouding tussen geloof en wetenschap. In Bijbelcommentaren en in gesprekken over bovenstaande zaken komt vaak aan de orde dat het riskant is om alleen van de Bijbel uit te gaan. We mogen toch ook naar de natuurwetenschappen luisteren, omdat God zich tevens in de natuur geopenbaard heeft? Op grond daarvan weten we dat het wereldbeeld van de Israëlieten verouderd is. En heeft de kerk niet ernstig gedwaald door de wetenschapper Galileï te veroordelen, terwijl hij achteraf gelijk heeft gekregen?

Voordat we de gangbare conclusie trekken, is het goed te beseffen dat het Oude Testament geen ‘wereldbeeld’ kende, want dit is een te moderne term en suggereert een duidelijke voorstelling. De gebruikelijke tekeningen met een platte schijf op pilaren en een hemelkoepel, voldoen niet.⁴⁴ De Israëlieten spraken de taal van de waarneming en gebruikten beeldspraak in de poëtische boeken. Wat Galileï betreft, blijkt door recent onderzoek dat het verzet tegen zijn opvattingen veel politieke aspecten had en weinig te maken had met de tegenstelling tussen geloof en wetenschap.⁴⁵ Eerder kunnen we de les trekken dat de kerk zich moet concentreren op de eigenlijke taak van uitleg van de Bijbel en dat de wetenschappen een taak hebben in het evalueren van eigen theorieën.⁴⁶

In het bovenstaande bleek dat de Bijbelse weergave van de schepping en de evolutietheorie op allerlei punten botsen. Toch willen veel christenen de evolutietheorie (in gematigde vorm) en de Bijbelse voorstelling met elkaar in overeenstemming brengen, omdat

44 Zie C. Houtman, *De hemel in het Oude Testament*, Franeker 1974, 195-206. Vgl. ook de discussie in S.L. Jaki, *Genesis 1 Through the Ages*, Royal Oak 1998, 250-252, 272.

45 Het verzet kwam van de kant van de hoogleren te Pisa die vreesden hun invloed kwijt te raken, en later van de paus die zich persoonlijk beledigd voelde, maar eerder een lofdicht op Galileï gemaakt had. De paus is een proces begonnen terwijl de Inquisitie daartoe geen aanleiding vond. Th. Schirmacher, ‘The Galileo affair: history or heroic hagiography?’, *CEN Technical Journal* 14-1 (2000), 91-100. Kulikovsky, 52-57. C. de Pater, ‘De telescoop van Galileï’, *Ellips* 34-5 (sept. 2009), 40-45. Ook wisten de kerkvaders al dat de aarde rond was.

46 Galileï heeft in 1615 een uitvoerige brief geschreven aan hertogin Christina waarin hij de taken van de Bijbeluitleggers en de natuurwetenschappers omschrijft en afbakent. Vgl. Ch.E. Hummel, *The Galileo Connection*, Downers Grove 1986, 105-108.

zij menen dat de evolutietheorie onweerlegbaar is, of nagenoeg bewezen. Dat laatste is echter niet het geval, en met name vanuit de genetica rijzen de laatste jaren zeer ernstige bezwaren.⁴⁷ We zullen ook moeten beseffen dat de evolutietheorie de grenzen van de empirische wetenschappen (met herhaalbare experimenten) overschrijdt en vooral een reconstructie van de geschiedenis is. De evolutieleer is een paradigma en denkkader geworden, waarin feiten en interpretatie sterk door elkaar lopen.⁴⁸

Heel wat christenen proberen deze theorie met de Bijbel te combineren door te aan te nemen dat de Bijbel slechts spreekt over het feit van de schepping door de Schepper, terwijl de wijze waarop die schepping heeft plaatsgevonden en de daarop volgende processen het terrein van de wetenschap vormen. Een dergelijke scheiding is echter niet houdbaar, omdat de Bijbel ook allerlei uitspraken doet die van invloed zijn op het kader waarin wetenschap bedreven wordt. De Bijbelse auteurs hebben niet in de wetenschappelijke taal van onze tijd geschreven, maar omdat God in deze wereld gehandeld heeft, zijn er wel gevolgen voor natuurkundige en geschiedkundige zaken en opvattingen.

Naar mijn overtuiging sluiten de Bijbelse voorstelling van de schepping en de evolutietheorie elkaar uit. Vormen van theïstisch evolutionisme lijken een tussenweg, waardoor de benaderingen minder met elkaar in tegenspraak zijn.⁴⁹ Orthodoxe christenen die een dergelijke zienswijze aanhangen, geven aan dat Adam en Eva geleefd hebben, dat er een paradijs was en dat er ook een zondeval heeft plaatsgevonden. Zulke pogingen tot harmonisatie verdienen onze belangstelling, omdat onnodige conflicten tussen geloof en wetenschap vermeden moeten worden. Echter, in dit geval is een compromis slechts mogelijk door allerlei aspecten van zowel de Bijbelse openbaring als de evolutieleer buiten beschouwing te laten. Bij het zoeken naar de goede leessleutel kan dat niet echt bevredigen. Voor mij is het belangrijkste tegenargument het Godsbeeld: het proces van evolutie is zo wreed en kwaadaardig, dat dit niet past bij de goedheid van de God van de Bijbel, de Vader zoals die door Jezus Christus ons bekend gemaakt is. Verder wordt de diepte van de val en de vervloeking van de aarde onvoldoende gepeild. Dat heeft uiteraard consequenties voor de aard van de verlossing en de eschatologie.⁵⁰

47 H. Zuillhof, *Alles is altijd ingewikkelder*. Inaugurele rede Wageningen 2008. Moleculair geneticus P. Borger schreef *Terug naar de oorsprong. Of hoe de nieuwe biologie het tijdperk van Darwin beëindigt*, Urk 2009. De vooraanstaande Engelse geneticus N.C. Nevin redigeerde de zeer kritische bundel *Should Christians Embrace Evolution?*, waarin de vraag vanuit diverse wetenschappen negatief beantwoord wordt. De Engelse auteurs rekenen zich niet tot de creationisten. Voor de nieuwste creationistische opvattingen in de Angelsaksische wereld, zie P.A. Garner, *The New Creationism. Building scientific theories on a biblical foundation*, Darlington 2009.

48 Vgl. Junker, *Leben durch sterben?*, 86.

49 Voor een recente filosofische benadering, zie J. Klapwijk, *Heeft de evolutie een doel? Over schepping en emergente evolutie*, Kampen 2009. Het is opvallend dat hij de positieve processen benadrukt en 'het kwaad' grotendeels buiten beschouwing laat.

50 Voor verdere bezwaren, zie ook W. Grudem in N.C. Nevin (ed.), *Should Christians Embrace Evolution?*, Nottingham 2009. Het boek is een reactie op een weerlegging van D. Alexander, *Creation or Evolution: do we have to choose?*, Oxford 2008.

De studenten en wetenschappers onder ons zijn niet echt geholpen bij een compromis dat vanuit de gevestigde wetenschappen niet serieus genomen wordt, omdat belangrijke aspecten van de evolutietheorie genegeerd worden. Bovendien kan de te gemakkelijke acceptatie van gangbare wetenschappelijke theorieën en paradigma's op de lange termijn allerlei ongewenste neveneffecten opleveren en geloofszaken ondermijnen.⁵¹ Laten wetenschappers onder ons de wetenschappelijke theorieën van allerlei aard kritisch bezien en alternatieven ontwikkelen.⁵² Dat lijkt mij een betere uitweg dan steeds weer opnieuw bekijken in welke mate de Bijbelteksten anders geïnterpreteerd kunnen worden (al is het proberen op zich legitiem): anderhalve eeuw aan pogingen heeft nog steeds geen bevredigende oplossing opgeleverd.

Wanneer het geloof in God de Schepper het fundament van ons bestaan is, behoeven wij ons verstand niet uit te schakelen. Het mag ons gebed zijn dat Hij ons verstand verlicht om Hem, ook in onze wetenschapsbeoefening, te dienen. Om tot de lofzang te komen: 'U hebt alles geschapen, en om uw wil was het en werd het geschapen' (Openb. 4:11).

51 J.P. Moreland heeft dit in zijn boek *Kingdom Triangle*, Grand Rapids 2007, scherp geformuleerd: 'Theistic Evolution is intellectual pacifism that lulls people to sleep while the barbarians are at the gate. In my experience theistic evolutionists are trying to create a safe truce with science so Christians can be left alone to practice their privatised religion while retaining the respect of the dominant intellectual culture' (p. 46). Met instemming geciteerd in Nevin e.a., 220.

52 Voor goede suggesties, zie A. Roth, *Oorsprong: wetenschap en Bijbel verenigd*, Heerenveen 2003.